

Анотації

Розглянуто цивільний позов як правовий інструмент захисту майнових прав осіб, потерпілих від злочину. Проаналізовано особливості цивільного позову, що заявляється при провадженні у кримінальній справі порівняно з цивільним позовом, поданим у порядку цивільного судочинства.

Рассмотрен гражданский иск как правовой инструмент защиты имущественных прав лиц, потерпевших от преступления. Проанализированы особенности гражданского иска, который заявляется при производстве по уголовному делу в сравнении с гражданским иском, поданным в порядке гражданского судопроизводства.

A civil action as a legal instrument of property rights defence of persons who were victims of any crime is researched. Peculiarities of civil action, which is submitted in criminal proceeding comparing to the civil action, submitted in the order of civil legal proceeding are analyzed.

УДК 347.73

В. І. СТРЕЛЯНИЙ,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем профілактики та розслідування злочинів
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та дізнання
Харківського національного університету внутрішніх справ*

СУТНІСТЬ КОНТРОЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Контроль за здійсненням розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг є одним із важливих напрямків фінансового контролю, що забезпечує дотримання порядку проведення розрахунків між суб'єктами господарювання та споживачами. Разом із тим, численні проблеми, що виникають під час здійснення такого виду контролю, свідчать про недостатнє правове врегулювання даного інституту, вирішення яких можливе, у тому числі, шляхом проведення наукових досліджень у цьому напрямку.

Важливим кроком на шляху до створення більш повного уявлення про даний напрямок фінансового контролю вважаємо з'ясування специфіки контрольних правовідносин за здійсненням розрахункових операцій, що дозволить виявити шляхи вдосконалення його правового регулювання.

Дослідженням фінансових та фінансово-контрольних правовідносин приділено увагу в працях багатьох науковців, серед яких можна виділити роботи О. В. Бризгаліна, Л. А. Савченко, Т. В. Сараскіної, Є. С. Мороза, Д. В. Рєви, В. В. Уткіна, Л. Касьяненко, В. П. Нагребельного та ін.

Роботи науковців присвячені в основному з'ясуванню особливостей та елементів фінансово-контрольних правовідносин або контрольних податкових правовідносин. Комплексного дослідження, присвяченого проблемам правового

регулювання контролю за здійсненням розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг до цього часу не існує, тому спробуємо визначити особливості контрольних правовідносин за здійсненням розрахункових операцій, для того щоб з'ясувати їх якісні відмінності та місце в системі фінансового права.

Метою даної статті є визначення сутності контрольних правовідносин щодо здійснення розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг шляхом характеристики їх структурних елементів та ознак, які їм притаманні. Саме це, на нашу думку, дозволить з'ясувати природу даного контролю, визначити порядок виникнення й формування змісту прав та обов'язків, що стане запорукою забезпечення дотримання інтересів держави та прав суб'єктів господарювання.

Треба зазначити, що відносини, які виникають при проведенні контролю за здійсненням розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, належать до фінансово-контрольних правовідносин, але характеризуються комплексом специфічних ознак. Між правовідносинами і фінансовими правовідносинами, між фінансовими правовідносинами та фінансово-контрольними правовідносинами існує взаємозв'язок загального та особливого [1, с. 248]. Так само контрольні правовідносини щодо здійснення розрахункових

операцій є видовим поняттям щодо родового поняття фінансово-контрольних правовідносин.

Треба зазначити, що контрольні правовідносини щодо здійснення розрахункових операцій мають дещо спільне з контрольно-податковими. В обох випадках контроль здійснюється органами державної податкової служби, тому схожими є прийоми та методи здійснення контрольних заходів. Але незважаючи на те, що в діяльності податкових органів важливе місце посідає контроль за здійсненням розрахункових операцій, він виходить за рамки процесу податкового контролю, адже має власний предмет правового регулювання. Тому шляхом виділення структурних елементів та специфічних особливостей контрольних правовідносин за здійсненням розрахункових операцій спробуємо довести їх самостійність та автономність, те, що вони поряд із контрольно-податковими є самостійним напрямком фінансово-контрольних правовідносин.

Аналізуючи систему впливу на відносини, врегульовані податковим правом, можна зробити висновок про те, що базовою, основною рисою методу регулювання контрольно-податкових відносин є державно-владні приписи одним учасникам податкових відносин з боку інших, що виступають від імені держави [2, с. 39]. Як зазначає О. А. Ногіна, контрольований суб'єкт лише функціонально залежить від владного-контролюючого органу й організаційно йому не підлеглий [3, с. 45]. Імперативний характер притаманний і правовідносинам щодо контролю у сфері розрахункових операцій, який виявляється в правах, наданих уповноваженому органу, проводити перевірки діяльності підконтрольних суб'єктів у визначених законом межах, незалежно від волі та бажання останніх. Спільною рисою цих правовідносин є також перевага організаційного чинника над майновою, на що вказують науковці [4, с. 12–15], досліджуючи контрольно-податкові правовідносини.

Відмінні риси правовідносин виявляються при дослідженні певних складових елементів. Якщо розглядати контроль за розрахунковими операціями, то, поряд зі змістом та об'єктом цих правовідносин, важливим вважаємо визначення правового статусу суб'єктів даного контролю.

Окреслення кола учасників і визначення їх прав та обов'язків при здійсненні контрольних заходів щодо розрахункових операцій є засобом дотримання загальних принципів фінансового контролю та кроком уперед на шляху подолання суперечностей між опонуючими

сторонами під час здійснення такого контролю. Існування контролю за здійсненням розрахункових операцій передбачає необхідність визначення суб'єктного складу його учасників, що дозволить чітко регламентувати обсяг їх прав та обов'язків при здійсненні контролю, а також становить засіб дотримання принципу законності.

Суб'єктом контрольно-податкових відносин називають особу, яка бере в них участь і є носієм передбачених нормами податкового права повноважень, прав та обов'язків із приводу здійснення податкового контролю [5, с. 85]. Враховуючи таке визначення, суб'єктом контрольних правовідносин щодо здійснення розрахункових операцій можна визнати осіб, які беруть участь у контрольних заходах, спрямованих на з'ясування додержання чи недодержання порядку здійснення розрахункових операцій відповідно до норм фінансового права, та які наділені повноваженнями, чи мають права та обов'язки щодо такого контролю.

Досліджуючи питання суб'єктів контрольно-податкових відносин, вчені по-різному підходять до визначення складу учасників даних правовідносин. Окремі вчені, як-от А. С. Корміліцин, звужують коло суб'єктів контролю лише до органів, які наділені певними повноваженнями для здійснення контролюючих заходів за діяльністю суб'єктів господарювання [6, с. 35–45].

Інші, крім обов'язкових суб'єктів, виділяють окрему групу суб'єктів, яких вважають необов'язковими [1, с. 255] або допоміжними [7, с. 62] учасниками контролюючих заходів, тобто тих, хто наділені певними знаннями, свідченнями та іншою інформацією, що може бути використана в контрольно-перевірочній діяльності, або тих, хто може сприяти фіксації результатів контрольних дій.

Що стосується суб'єктів контрольних правовідносин щодо здійснення розрахункових операцій, то їх доцільно розподілити на *контролюючих* суб'єктів, тобто уповноважених законодавством державних органів, які виконують контрольні заходи стосовно додержання суб'єктами господарювання порядку здійснення розрахункових операцій, та *підконтрольних*, тобто суб'єктів господарювання, які здійснюють розрахункові операції у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, діяльність яких підлягає контролю.

Отже, контрольні правовідносини за здійсненням розрахункових операцій виникають на підставі визначених законодавством приписів спеціальним органам державного контролю

щодо діяльності визначеного кола підконтрольних суб'єктів, які займаються підприємницькою діяльністю та здійснюють розрахунки у сфері торгівлі, громадського харчування й послуг. Обов'язок зі здійснення контролю за додержанням порядку проведення розрахунків суб'єктами господарювання, які здійснюють операції з розрахунків у готівковій та/або в безготівковій формі (із застосуванням платіжних карток, платіжних чеків, жетонів тощо) при продажу товарів (наданні послуг) у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, покладено на органи державної податкової служби України [8].

Для того щоб з'ясувати обсяг повноважень одних, права та обов'язки інших учасників правовідносин, необхідно з'ясувати їх об'єкт, тобто те, з приводу чого виникають дані правовідносини. Вважаємо, що саме об'єкт є тим елементом, який відрізняє перевірки, що здійснюються в рамках правовідносин із контролю за розрахунковими операціями від податкових перевірок, які є вираженням контрольно-податкових правовідносин.

Деякі науковці ототожнюють контрольно-перевірочну діяльність податкових органів з податковими перевірками [9, с. 249–256] або всі перевірки, що здійснюють податкові органи, вважають податковими. Із представленою позицією навряд чи можна погодитися, тому шляхом аналізу чинних законодавчих актів спробуємо довести некоректність таких висновків та навести власні аргументи з цього приводу.

Контрольні правовідносини щодо здійснення розрахункових операцій спрямовані на виявлення порушень порядку здійснення розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та надання послуг з метою їх попередження або припинення. У даному випадку виявляється вторинний характер контрольних правовідносин у сфері розрахункових операцій щодо власне розрахункових правовідносин, які виникають на підставі норм, що встановлюють порядок проведення розрахунків. Тобто контрольні правовідносини щодо здійснення розрахункових операцій виникають на підставі норм, якими визначені контрольні повноваження органів державної податкової служби України, що проводять планові або позапланові перевірки згідно із законодавством України, направлені на забезпечення законності у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг під час здійснення розрахункових операцій. Натомість у контрольно-податкових відносинах повноваження контролюючого

суб'єкта спрямовані на забезпечення повного, правильного і своєчасного виконання контролюваним суб'єктом відповідного обов'язку, тобто дій, що становлять основний зміст власне податкових правовідносин

Ще одним важливим аргументом на користь відокремлення контрольних правовідносин щодо здійснення розрахункових операцій від контрольно-податкових правовідносин, є те, що вони регулюються неподатковим законодавством. Адже Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», який є головним нормативно-правовим актом, що встановлює правові засади застосування реєстраторів розрахункових операцій, регулює лише вузьке коло відносин та безпосередньо не спрямований на забезпечення своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), хоча його кінцевою метою є сплата податків з отриманої та зафіксованої у відповідних обліках виручки, що утворилася в результаті здійснення підприємницької діяльності у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг. Вирішення цієї проблеми має не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки віднесення тієї або іншої групи норм до певної галузі права означає включення їх у певний галузевий правозастосовний режим [3, с. 28].

На підставі вищесказаного можна зробити висновок про необхідність законодавчого визначення термінів «податкова перевірка» та «перевірка щодо контролю за здійсненням розрахункових операцій» як головних методів тих чи інших правовідносин. Це дасть змогу виділити відмінності в об'єкті правовідносин, виключить можливість перевищення повноважень з боку посадових осіб органів податкової служби та надасть можливість платнику податків орієнтуватися в особливостях здійснення контролю в даній сфері. Адже, як слушно вказує Д. М. Рева, «об'єкт контрольно-податкових правовідносин – це явище, яке пов'язує його суб'єктів один з одним і яке здатне задовольнити інтереси не тільки контролюючого, й контролюваного суб'єкта» [5, с. 110].

Закріплення в законодавчих актах указаних визначень є, перш за все, засобом нормативного закріплення переліку прав та обов'язків суб'єктів даних правовідносин. Що стосується визначення об'єкта контрольних правовідносин щодо здійснення розрахункових операцій, то шляхом аналізу положень чинного законодавства його можна визначити як діяльність

підконтрольного суб'єкта щодо здійснення розрахункових операцій. Таке визначення має, скоріше, теоретичне значення, але є таким, що індивідуалізує дані правовідносини серед суміжних.

Ще одним елементом контрольних правовідносин щодо здійснення розрахункових операцій необхідно визнати їх зміст, під яким у юридичній літературі прийнято розуміти права й обов'язки його учасників [10, с. 32; 11, с. 203].

Як слушно зазначає Ю. К. Толстой, «у правовідносинах правам одних осіб відповідають обов'язки інших» [10, с. 32]. Таке співвідношення характерне й для контрольних правовідносин щодо здійснення розрахункових операцій. Розкриваючи зміст самих прав та обов'язків даних відносин, необхідно зазначити, що праву органів податкової служби на проведення контрольних заходів у сфері здійснення розрахункових операцій кореспондує обов'язок підконтрольного суб'єкта дотримуватися встановленого законодавством порядку здійснення таких заходів. У свою чергу, підконтрольний суб'єкт вправі вимагати від уповноваженого органу, щоб той здійснював свою контрольну діяльність у рамках своїх законодавчо встановлених повноважень [4, с. 256].

Останнім часом у наукових роботах приділяється більше уваги дослідженню податково-контрольних правовідносин, що мають

процесуальний характер. Головна ознака, що підтверджує процесуальний характер правового явища, – це значна кількість процесуальних норм, що регулюють дану сферу діяльності [12, с. 55]. Що стосується контрольних правовідносин щодо здійснення розрахункових операцій, то вони також мають процесуальний характер, бо «регулюють процесуальний порядок і процедури практичної реалізації та виконання вже встановлених норм матеріального права» [13, с. 56], а саме законодавства про розрахункові операції.

Серед інших специфічних ознак цих правовідносин називають: активність дій як підконтрольних, так і контролюючих суб'єктів [14, с. 488]; динамічність [5, с. 81]; функціонування їх саме у сфері контрольної діяльності держави [1, с. 253]; складність – за структурою юридичного змісту [15, с. 94] тощо.

Вищевикладене дозволяє зробити **висновок**, що контрольні правовідносини за здійсненням розрахункових операцій – це вид фінансово-контрольних правовідносин, які виникають на підставі законодавства з питань здійснення розрахункових операцій та спрямовані на забезпечення уповноваженими державою органами додержання суб'єктами підприємницької діяльності порядку проведення розрахунків за товари (послуги), у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг.

Література

1. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Л. А. Савченко. – Ірпінь, 2002. – 445 с.
2. Гусева Т. А. Проблемы совершенствования механизма налогового контроля и порядка привлечения к налоговой ответственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Т. А. Гусева. – Саратов, 2001. – 205 с.
3. Ногина О. А. Налоговый контроль : [учеб. пособие] / О. А. Ногина. – СПб., 2002. – 231 с.
4. Кустова М. В. Налоговое право России. Общая часть : [учебник] / М. В. Кустова ; [рук. авт кол. и отв. ред. Н. А. Шевелева]. – М. : Юристъ, 2001. – 490 с.
5. Рева Д. М. Правове регулювання податкового контролю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Д. М. Рева. – Х., 2005. – 220 с.
6. Кормилицын А. С. Правовые и организационные основы проведения выездных проверок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / А. С. Кормилицын. – М., 2005. – 172 с.
7. Мороз Є. С. Суб'єкти податкової перевірки: поняття, особливості та види / Є. С. Мороз // Вісник Запорізького національного університету. – 2006. – № 3. – С. 62–65.
8. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 38. – Ст. 315.
9. Налоговое право Украины : [учеб. пособие] / [под ред. Н. П. Кучерявенко]. – Х. : Легас, 2004. – 488 с.
10. Толстой Ю. К. К теории правоотношения / Ю. К. Толстой. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1959. – 88 с.
11. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974.
12. Гудимов В. И. Налоговый контроль: процессуально-правовая характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / В. И. Гудимов. – Воронеж, 2005. – 233 с.
13. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : [учеб. для вузов] / В. С. Нерсесянц. – М. : Норма-Инфра-М, 1999. – 395 с.
14. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. Т. 3. Учение о налоге / Н. П. Кучерявенко. – Х. : Легас; Право, 2005. – 600 с.
15. Нагребельний В. П. Фінансове право України. Загальна частина : [навч. посіб.] / [за заг. ред. В. П. Нагребельного]. – Суми : Університетська книга, 2004. – 320 с.

Надійшла до редакції 05.11.2009

Анотації

Розглянуто актуальні питання щодо регламентації контролю за здійсненням розрахункових операцій. Висловлено думку щодо визначення змісту та структури контрольних правовідносин у зазначеній сфері.

Рассматриваются актуальные вопросы регламентации контроля за осуществлением расчетных операций. Высказано суждение по поводу определения содержания и структуры контрольных правоотношений в указанной сфере.

Actual problems concerning control regulation in the sphere of payment operations realization are researched. It is suggested to define the content and structure of control legal relations in this sphere.

УДК 347.235(477)

В. Ю. ЄВКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПРИБУДИНКОВОЇ ТЕРИТОРІЇ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ ПІСЛЯ ЙОГО ПРИВАТИЗАЦІЇ

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується Конституцією України.

Земля має складний правовий статус: вона є нерухомим майном особливого роду, в якому сполучаються риси природного об'єкта і товарно-матеріальної цінності.

Складна природа такого об'єкта речових прав, як земельна ділянка, і є причиною складнощів, які виникають при визначенні правового режиму прибудинкової території багатоквартирного будинку в разі приватизації частини або всіх квартир у ньому. Необхідність дослідження правового режиму зазначених земель обумовлюється суперечливістю нормативного регулювання, встановлення та здійснення прав на прибудинковій території.

Проблема правового режиму прибудинкової території як території навколо багатоквартирного будинку, визначеної актом на право власності чи користування земельною ділянкою і призначеної для обслуговування багатоквартирного будинку (ст. 1 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29 листопада 2001 р.), знаходиться на перехресті двох галузей права – цивільного та земельного. Це обумовлено тим, що земельна ділянка як нерухома річ є об'єктом цивільних правовідносин, а також тим, що земля як природний ресурс є об'єктом земельних правовідносин. Найближче між собою пов'язані інститут речових прав цивільного права та інститут прав на землю земельного права. Утім, норми земельного

законодавства щодо речових прав на земельну ділянку можна вважати спеціальними щодо відповідних норм цивільного законодавства. Саме тому, досліджуючи проблеми правового режиму прибудинкової території, ми здебільшого керувалися нормами земельного законодавства.

Ні в науці цивільного, ні земельного права проблеми правового режиму прибудинкової території не були предметом самостійного дослідження. Окремі аспекти цього питання висвітлено в роботах Є. О. Іванова, І. І. Каракаша, С. В. Губарева, О. І. Крассова, А. М. Мірошніченко тощо.

Отже, **метою** даної статті є дослідження правового режиму прибудинкової території багатоквартирного будинку, в якому приватизовані всі або частина квартир.

Прибудинкова територія є особливим об'єктом права власності на землю через те, що вона має задовольняти інтереси великої кількості осіб та призначена для розміщення й обслуговування житлового будинку. Згідно з будівельними нормами, вона повинна мати певний мінімальний розмір і не може бути відчуженою окремо від багатоквартирного будинку.

Практичне значення поняття «правовий режим прибудинкової території багатоквартирного будинку» полягає в тому, що його застосування дає змогу визначити порядок використання та охорони прибудинкових територій, тобто встановити особливості змісту права власності щодо прибудинкових територій, можливості використання цих земель на підставі